

NEMZETI MÁRTIROLÓGIA, SZAKSZERŰEN

BARTHA Ákos: *Bajcsy-Zsilinszky Endre – Életút és utóélet.*
MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2019. 658 oldal, 3390 Ft

Bajcsy-Zsilinszky Endre életrajzának megírása egyszerre tekinthető áldásos és átkos feladatnak, mint ahogyan azt Bartha Ákos új munkája is tükrözi. A kötet 658 oldalas, közel háromezer lábjegyzettel – **grandiózus alkotás, amely a fajvédőből náciellenes ellenállóvá és mártírrá váló politikus életének minden fejezetét szaktörténészhez méltó alapossággal vizsgálja**, s még a kutatáshoz szokott történész-recenzens is csak hűledezhet az elképesztő mennyiségű megmozgatott sajtóforrás, közgyűjtemény, interjú és hagyaték láttán, amelyeket a kötet bibliográfiája felsorol.

A szerző nem tagadja, hogy eredeti vállalása nagy volt, és hasonlóan „naiv” is. A feldolgozandó primer forrásanyag hatalmasága akár elrettentő is lehetne, nem beszélve a hasonlóan bőséges – ám eltérő minőséget képviselő – utólagos irodalomról. Előszava szerint a munka eredetileg bibliográfiaként indult, amelyet egy ideológiai portré követett volna kismonográfia formájában, ám Bartha kénytelen volt belátni, hogy a kortárs reflexiók nélkül egy effajta portré sem lehetett volna több, „mint sematikus összefoglalók sora”. Tekintve a végeredmény nemzeti emlékezet számára elengedhetetlen voltát, kiemelkedő minőségét és szakmai megalapozottságát, az olvasó és vele együtt a recenzens csak örülhet, hogy a munka mennyisége Barthát végül egy alapos szakbiográfia megírására készítette.

A korábbi szakirodalomra – vagy éppen népszerűsítő irodalomra – nyilván kevésbé lehetett támaszkodni, hiszen mint azt a szerző ezen sorok írójának adott interjújában is kiemelte, eddig nem készült tudományos igényű életrajz Bajcsy-Zsilinszky Endréről, illetve az elérhető munkák nem mindig voltak jegyzeteltek, adataik nehezen visszakereshetők, ráadásul szemléletük is problémás volt. Az életrajzot a megannyi, 1944 utáni tudatos vagy kevésbé tudatos torzítás-

tól is meg kellett tisztítani, kivételesen nehéz feladattá téve a Bajcsy-Zsilinszky-életrajz megírását a kutató számára.

Bár Bajcsy-Zsilinszky szinte teljes felnőtt életútja során politikusként azonosította magát, a munka igyekszik nem egyszerű politikatörténet lenni, hanem figyelemmel kíséri a társadalom-, gazdaság- és mentalitástörténeti szempontokat is. A könyv bemutatja a szarvasi születésű, ám Békéscsabán nevelkedő (ekkor még) Zsilinszky Endre családi és szociális hátterét, szlovák származásának hatását – pontosabban annak hiányát – pályájára, de még nyelvismeretét és családtagjaival való levelezését is. A millió megrajzolását térképek, valamint helytörténeti források és munkák tartítják.

A monográfia ezt követően a korabeli politikai és médiaéletet mutatja be, bőségesen alapozva levéltári és sajtóforrásokra. A munka egyértelműen jelzi, hogy az összeomlást követően kialakult fajvédő nézetei ellenére Bajcsy-Zsilinszky nem vett részt a fehérterrorban, illetve nemzeti antikapitalizmusát is bemutatja, benne munkásvédelmi nézeteit – amelyeket érdekes módon a *Népszava* értékelt. Bajcsy-Zsilinszky fajvédő nézeteit szakirodalmi háttérrel támogatva, ám kontextusának kellő felvázolásával tárja az olvasó elé, aki nem is juthatna más következtetésre, mint hogy „bűne a koré, mely szülte őt”.

Bartha könyve végigveszi a kormánypárti politikust, az ellenzéki fajvédőt, a pártvezér és a kisgazda időszakait, a Bajcsy-Zsilinszky által alapított vagy vezetett lapokat, illetve az egykoron németbarát politikust újat a németellenesség felé. A szerző vitatja Ungváry Krisztián azon tételét, miszerint Bajcsy-Zsilinszky a németekben 1928-ban még csak „belső veszélyt” látott, ugyanis mint rámutat, ekkor már külföldről, német pénzről finanszírozott cikkek politikai támadásait is kritizálta. Kiemelten fontos Bajcsy-Zsilinszky antisze-

mitizmusának pironkodást kerülő feltárása, illetve a zsidósággal való összetett kapcsolatának bemutatása. Bartha nem rejtegeti, hogy Bajcsy-Zsilinszkyt felemás hozzáállás jellemezte a zsidósággal kapcsolatban, és hogy a politikus egyértelműen antiszemita volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne próbált volna embereket menteni a holokauszt alatt, amely tevékenysége jól dokumentált is. Bartha szerint mindez nem ellentmondásos, mert „a politikai előítéletek és rögeszmék” nem szükségszerűen összeegyeztethetetlenek „a közvetlen életveszély elhárítását célzó morális tartással és bátorsággal”.

Különösen érdekfeszítő és tisztánlátást segítő része Bartha munkájának Bajcsy-Zsilinszky ’44-es, végzetes esztendejének bemutatása. A német megszállás és az ellenállás elfogulatlan, szakmai bemutatása nagy adóssága a magyar történetírásnak, s noha ez a fejezet természetesen nem kísérheti meg eme adósság egészének törlesztését, legalább fontos adalékokat és alapokat ad egy jövőbeni ilyen munkának.

Itt érdemes utalni a munka előtt álló talán legnagyobb kihívásra: a recepciótörténet bemutatására, azaz a kétes értékű források, torzító visszaemlékezések és a hivatalos emlékezetpolitika által szült mérsékelt színvonalas írások és esszék tengerében való navigálásra. Bartha könyve sikeresen veszi ezt az akadályt, a múlt rendszer emlékezetpolitikájának fő alakítóit, elképzeléseiket és történelemtorzító nézeteiket részletesen mutatja be, rámutatva a Bajcsy-Zsilinszky emlékezetén esett csorbulásokra, és azon „ütközésekre” a valóság és a politikai elvárások között, melyek ezeket a sérüléseket okozták. A szerző könyvének ezen fejezetet megelőző részei során igyekezett főleg a ’44 előtti

forrásokat idézni, ugyanis halálát követően Bajcsy-Zsilinszky „szabad prédává” vált, akinek életét és tetteit – s nem utolsósorban mártírhalálát – sokan és sok okból igyekeztek apró darabokra cincálni (és citálni).

Bartha szerint bár abszurdnak tűnik, de igaz: Bajcsy-Zsilinszky Endre „politikai sikere halálával kezdődött”. Hatásában és kultuszában egészen példa nélküli 20. századi politikusról van szó, akinek örökségét mind a mérsékelt jobb-, mind pedig a baloldalon (de alkalmanként a hagyományos politikai paletta szélein is) felvállalják, néha egészen különös eredményeket produkálva: elég megemlíteni, hogy egy viharos életű, nemzeti radikális közszereplő 2006-ban a palesztin terroristák „szabadságharcához” mérte a zsidómentő, nyilasok által kivégzett politikus teljesítményét. Érdekesség – és futólag Bartha is utal rá, ám figyelmét egyes internetes források ezzel kapcsolatban nyilván elkerülték –, hogy Bajcsy-Zsilinszky neve a „21. századi pártok” – azaz a Jobbik és az LMP – antikapitalista („antiglobalista”) élű összefogási kísérletek is többször felmerült.

A szerző azzal zárja konklúzióját, hogy Bajcsy-Zsilinszky ilyen értelemben „a legnépszerűbb Horthy-kori politikusunk”, aki „ma is hivatkozási pontja politikai és közéleti kultúránknak”. Ebben kétségkívül igaza van, s bár most már senkinek sem lesz kifogása, ha nem ismeri Bajcsy-Zsilinszky életének legapróbb mozzanatait is, kérdés: vajon a Bartha kiváló, részletes, ám egyben lényegre törő munkája mennyire fogja segíteni a mítoszok rombolását, vagy továbbra is maguk útján élnek tovább a közemlékezet vadhajtásai a mártír politikusról? Egyvalami vitán felül áll: ahogyan előszójában is írja a szerző, Bajcsy-Zsilinszky Endre máig „mindenhol ott van” Magyarországon.

VEZSPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT